

RELIGION I SKOLEN – et problem i Rusland

I artikel 12 i Stalins berygtede 1936-forfatning bliver det slået fast, at ”den, der ikke vil arbejde, skal heller ikke have noget at spise”. Et ret så bastant udsagn, som de fleste partikammerater måske nok kunne godkende indholdet af, men som de færreste af dem formodentlig kendte oprindelsen til - medmindre de da var opflasket med de hellige skrifter. Artiklen er næsten bogstaveligt hentet i biblen. Nemlig i apostlen Paulus's andet brev til menigheden i Thessalonika kapitel 3, vers 10. Indrømmet, dette eksempel hører til de mere kuriøse af slagsen. Men det er en kendsgerning, at store dele af klassisk russisk kultur – det være sig litteratur, billedkunst, musik, filosofi eller publicistik – forudsætter et betydeligt kendskab til de hellige skrifter for fuldt ud at kunne forstås.

Siden begyndelsen af 1990'erne har der i den russiske offentlighed været ført heftige diskussioner om, hvorvidt og eventuelt i hvilken form religionsundervisning skal indføres i det statslige og kommunale skolesystem. Det er en naturlig konsekvens af Sovjetunionens og dermed den erklærede ateistiske stats opløsning. Over 70 års pædagogisk, aggressiv og voldelig ateisme havde fjernet befolkningen fra reelt at forstå store dele af sin kultur. Paradoksalt nok er sovjetperioden også den tid, hvor store dele af samme befolkning gennem analfabetismens afskaffelse fik adgang til f.eks. den klassiske litteraturs store navne. Selv om almindelige mennesker fik læsefærdigheden, fik de ikke automatisk dermed også de nødvendige redskaber til reelt at forstå såvel den klassiske som den nyere litteraturs væld af mere eller mindre skjulte bibelske forbindelser. Og dermed opstår behovet for kendskab til bibelhistorie i bredeste forstand. Mens den brede offentlighed har forholdt sig afventende, har den videnskabelige verden primært været på vagt overfor for megen religion. Den russisk-ortodokse Kirke, hvis indflydelse på stat og samfund er vokset betragteligt i den seneste snes år, har derimod været meget aktiv. Den ønsker naturligt nok, at børnene skal opdrages i den traditionelle ortodoksis ånd. Ultimativt, at eleverne skal introduceres til ”Zakon bosji” – det vil sige til ”Guds lov” og den ortodokse tros lære og gerne i den form, som den havde før 1917. Hvor store dele af for eksempel familielovgivningen i øvrigt også administreredes af kirken.

Til dato er indførelse af faget religion under en eller anden form imidlertid umuliggjort af Forfatningen af 1993, der fastholder princippet om verdslighed i det offentlige skolesystem. Det samme fremgår tydeligt af skoleloven, og det verdslige princip støttes endvidere ifølge undersøgelser også af store dele af befolkningen. Når disse formalia overhovedet kan opfattes som en hindring, siger det primært noget om den offentlige diskussions indhold og beskaffenhed. Så længe diskussionen som hovedingredienser har forkyndelse eller ingenting, er det indlysende, at man ikke kommer videre. Religion som vi forstår faget - som et ikke forkyndende, men udelukkende verdsligt og oplysende fag - har stort set ikke været inde i debatten. Men først lidt baggrund.

Med Oktoberrevolutionen var kirke og stat blevet adskilt. Den kirke, der siden Peter den Stores dage i begyndelsen af 1700-tallet organisatorisk var blevet en del af regeringsmaskineriet og derfor lydigt havde udført de opgaver, som staten forventede af den. Kirken havde retfærdiggjort og sanktioneret Imperiets udvidelser. Den og dens net af medarbejdere havde været et lydigt redskab, der på den ene side helt bogstaveligt formidlede statens formaninger og budskaber ud til befolkningen, og som på den anden side flittigt og tro rapporterede uregelmæssigheder og ulovligheder i samfundet tilbage til staten og dens kontrolorganer. Det sidste gjaldt ikke mindst, da regerings- og samfundskritiske grupper i løbet af 1800-tallet blev hyppigere og mere hørlige. Og især, da disse grupper mod slutningen af århundredet bevægede sig fra kritik i tale og på skrift og til

samfundsomstyrtende terrorvirksomhed. Sognepræsten og hans overordnede blev både agent og rapporteringsmyndighed for statsmagtens hemmelige tjenester. En kendsgerning, der skal med, når bolsjevikkernes indædte had til kirken skal forstås. Den marxistiske ideologi forsynede efter 1917 ganske vist automatisk de nye magthavere med et overordnet negativt forhold til religion (= opium for folket), men den russiske historie og de revolutionæres egne oplevelser af den gjorde forholdet til mere end ideologi. Det blev følelsesbetonet, hadefuldt og hævngherrigt.

Og hævnen kom. Og den ramte Den russisk-ortodokse Kirke hårdere end de andre kristne og ikke-kristne religiøse grupper. Den mistede sit nære forhold til en beskyttende stat, mens de andre nu i hvert fald blev fri for den officielle kirkes forfølgelser og chikane. Alle blev de imidlertid nu ofre for den ateistiske stats forsøg på at udrydde al religion. Formelt blev den ortodokse kirke gjort selvstændig ved atter at kunne besætte det patriarkembede, som tsar Peter havde nedlagt. En mindre gestus naturligvis fra det øjeblik, hvor hævnen blev iværksat – og den blev blodig, massiv og ødelæggende. Præster, munke og nonner blev forfulgt, dræbt eller summarisk henrettet, mange af dem endte i lejre, mens kirkebygninger blev revet ned eller indrettet til verdslige, gerne antireligiøse, formål. Kirkeinventaret, hvoraf meget havde en hellig betydning for de troende, blev profaneret, ødelagt, solgt eller omsmeltet til andre formål. Den tilladte kirkelige aktivitet var formelt begrænset til gudstjeneste og kult – men disse aktiviteter var til stadighed underlagt myndighedernes fortolkning af den gældende lovgivning. Privat havde man lov til at dyrke sin religion, men det private havde snævre grænser og var til stadighed underlagt magthavernes definition. For eksempel kunne forældres religiøse oplæring af deres børn inden for hjemmets fire vægge let defineres som undervisning og dermed komme i konflikt med undervisningens pålagte verdslige karakter.

De antireligiøse kampagner kom i bølger – de var værst i begyndelsen og slutningen af 1920'erne, de blev gentaget i 1930'erne og til dels i slutningen af 1950'erne. I den sidste periode dog betydeligt mindre blodige. Hævn-motivet uddøde med revolutionsgenerationen. Tilbage blev den mere ideologisk betonedede anti-religiøse kampagne. Som imidlertid også klingede af fra midten af 1980'erne. Med *Gorbatjovs* tiltræden som partiets generalsekretær fik kirken mulighed for at genopstå som selvstændig institution. Den nye generalsekretær slog endog til lyd for, at kirken passende kunne overtage meget af det sociale arbejde, som staten ikke havde ressourcer til eller ikke ønskede at varetage.

Den russisk-ortodokse Kirke har i dag en magtfuld position i samfundet. Med perestrojka blev den tilladte virksomhed udvidet til også at omfatte social-filantropisk arbejde og privat undervisning i religiøse emner. Kirken har meget bestemt afslået at vende tilbage til sin afhængighed af staten og dermed strukturen fra før 1917. Den selvstændighed og uafhængighed, den fik ved revolutionen, og som den – ganske vist dyrekøbt og under de værste tænkelige betingelser – havde opretholdt i sovjettiden, har den hårdnakket ønsket at bevare. Hvis man skal sammenligne nutidens situation med noget, er det situationen før Peter den Store. Det vil sige i 1600-tallet, hvor stat og kirke levede i et gensidigt afhængighedsforhold til hinanden – i en såkaldt simfonija. Patriarken deltager i dag som en naturlig ting i præsidentens indsættelse i embedet – dog uden at være en del af ceremoniellet. Det omvendte er ligeledes tilfældet – senest illustreret ved kardinal Kirills indsættelse i embedet efter Aleksij 2.'s død i begyndelsen af 2009.

I løbet af 1990'erne svækkedes kirken en kort tid, da det afsløredes, at mange af dens højt rangerende prælater havde haft et nært forhold til KGB og der var udstyret med agentnavne. Patriarkatet har ved hjælp af gode forbindelser i statsapparatet fået kontrol over de fleste

kirkebygninger – også dem, der tidligere havde tilhørt andre kirkesamfund. Valg af præster og biskopper foregår vertikalt, som det gjorde i sovjetperioden og for så vidt også i tsartiden. Kirken er privilegeret af staten – for eksempel fritaget for skatter og afgifter. Den har oven i købet tjent gode penge ved alskens forretningsvirksomhed – herunder også den mere lyssky. Kirken er fritaget for at fremlægge offentligt tilgængelige regnskaber og i det hele taget fritaget for kontrol. Der er kritikere, der har sammenlignet dens stilling med økonomiske giganter som Gasprom.

Præster velsigner i dag krigsskibe og stænker gerne helligt vand på ballistiske missiler. Ligeledes er de med til at kaste vievand, når nye banker og forretninger åbner. Kirker og klostre er blevet genetableret i stort tal. Kirken er med sine 60 millioner erklærede medlemmer verdens største nationalkirke. Ifølge den seneste religionslov fra 1997 anføres den ortodokse kristendom sammen med islam, buddhisme og jødedom som religioner, der skal respekteres af staten. Men den ortodokse kirke fremhæves yderligere som den, der ” har ydet et særligt bidrag til skabelsen af den russiske stat”. Derfor bliver den også tildelt en særlig rolle. Kirken forsvarer til stadighed og hårdnakket de russiske familieværdier. Den har endog udgivet en ”Forretningsmandens manual i god moral”. Den russisk-ortodokse kirke er ved siden af militæret den eneste institution i det post-sovjetiske Rusland, der stort set ikke har udviklet sig i demokratisk retning eller på anden måde blevet reformeret. Den er en meget konservativ for ikke at sige reaktionær institution. Den kirke, som Vesten i sovjettiden havde så ondt af, og som vi var klar til at støtte på enhver måde, er den institution i nutidens Rusland, der mest hårdnakket er i modsætning til de menneskelige og demokratiske værdier, som vi i Vesten sætter øverst.

Den russisk-ortodokse Kirke kan for eksempel ikke lide jøder og homoseksuelle. Den kan heller ikke lide udenlandske religiøse grupper, der søger at etablere sig i Rusland. Den tåler – men absolut ikke med fornøjelse – de ikke-ortodokse kristne kirkesamfund, der angiveligt fra gammel tid har arbejdet der. Den har en stor og indflydelsesrig finger med, når ny lovgivning på det religiøse område forberedes og vedtages. Det gælder også dele af den verdslige lovgivning – som for eksempel de bestemmelser, der omhandler ikke-statslige organisationers, de såkaldte ngo’ers, virkefelt i samfundet. Den ortodokse Kirke har ikke gjort forsøg på eller vist interesse for at udvikle et aktivt menighedsarbejde, som vi kender det, og som udføres af demokratisk valgte lægfolk. Forvaltning af religion er ikke noget, der kommer ganske almindelige mennesker ved – synes Kirken at mene. Og handler dermed helt i overensstemmelse med de principper, der historisk har været tilfældet. Et mærkeligt synspunkt i vore øjne – opdraget, som vi er i den lutherske tradition om det almindelige præstedømme. Og hvor alle, der er døbt, kan forvalte for eksempel fortolkningen af evangeliet.

Den russisk-ortodokse Kirke har ved flere lejligheder krævet, at faget ”Ortodoks kultur” blev gjort obligatorisk i alle landets skoler. Ligeledes har den søgt at videnskabeliggøre teologien ved at gøre den til et universitetsfag. Det er der imidlertid ikke nogen tradition for i Rusland – heller ikke før 1917. Da det imperiale Rusland fik sit første universitet i 1755, skete det på et tidspunkt, hvor naturvidenskaberne i resten af Europa var i højsædet, og de havde ikke i sinde at give plads for teologien. Karakteristisk nok er det netop naturvidenskabsfolk, der er modstandere af at give religionen mere plads i uddannelsessystemet. Kirkens krav om at indføre Ortodoks kultur i skolen fik i juli 2007 ti fremtrædende videnskabsmænd – meget sigende alle fra naturvidenskab og deriblandt to nobelpristagere – til at råbe vagt i gevær. I et offentligt brev, stilet til daværende præsident Putin, udtrykte de den største bekymring over ”den snigende klerikalisering af det offentlige liv”, over præsternes generelt voksende rolle i samfundet og over kirkens indtrængen i alle facetter af det offentlige liv. En rolle – som de understregede - ganske er i modstrid med

forfatningens krav om, at staten i alle sine gøremål skal være sekulær. Forskerne advarede endvidere mod kirkens krav om, at teologi gøres til en akademisk disciplin. Det kan man så undre sig over – al den stund netop en akademisering af religiøse problemer på længere sigt måske kunne løsrive dem fra kirkens omklamring.

I februar 2008 kom Kirkens svar i form af et krav om at indføre en form for ortodoks religiøs kultur i skolen samt at anerkende teologi som en akademisk disciplin. Modstanderne blev betegnet som ”militante ateister”, der ”hader Rusland”. Dermed var fronterne trukket skarpt op. Religion og nationalitet blev koblet sammen. Problemet blev pludselig gjort til et spørgsmål om at være en god russer – om at være for eller imod Rusland og til et spørgsmål om national identitet. I brugen af ordet ”ateister” antydedes ganske kynisk en kobling til den kommunistiske fortid. ”Ateisternes” svar kom i form af et åbent brev, nu underskrevet af otte tusinde videnskabsfolk, hvori begge kirkens krav blev afvist. Efter valget af den nye patriark Kirill fik hele sagen imidlertid en ny drejning – nu iværksat fra officiel side. I februar i år meddelte undervisningsminister Andrej Fursenko, at dimittenderne fra de tre gejstlige læreanstalter inden for en overskuelig tid ville kunne skrive deres afsluttende afhandlinger i verdslige fag, og at de dermed kunne få udstedt statsgodkendte eksamensbeviser – underforstået, at de følgelig kunne ansættes i offentlige stillinger. Men stadig implicit, at det er kirkens folk, der for eksempel skal undervise skolebørnene. Samtidig takkede ministeren for Kirkens velvillige medvirken ved udarbejdelsen af faget ”Religiøs og moralsk kultur”. Sociologiske undersøgelser viser imidlertid, at offentligheden ikke har den store interesse for et sådant fag, og at interessen for det oven i købet er vigende.

Kirkens hovedsynspunkt er, at alle børn i Rusland bør lære om landets dominerende tro og kulturhistorie. Her er vi ved problemets kerne. Umiddelbart mener vi jo det samme i Danmark – nemlig, at børnene skal lære om kirkens religionens kulturhistoriske betydning i fortid og nutid. Alligevel dækker ordene over to diametralt modsatte synspunkter. Vi anser det for en selvfølge, at denne undervisning skal varetages af folkeskolens normale lærerkorps og efter de samme kritiske kriterier, der gælder for alle andre fag. Når kirken i Rusland kræver ”ortodoks kultur” indført som undervisningsfag, mener den implicit, at det primært naturligvis er kirken, der afstikker rammer og indhold for dette fag. Og at det er kirkens egne folk, der varetager undervisningen. På mange måder forhindrer netop disse krav, at man i Rusland på en naturlig måde kan få et så vigtigt kulturfag indført i skolen. Forklaringen på hele miséren ligger som allerede antydnet gemt i historien. Før 1917-revolutionen havde kirken en overvældende indflydelse på alle skolens fag. Revolutionen vendte problemet på hovedet – nu blev enhver form for religion fjernet fra skolens undervisning. På intet tidspunkt blev der gjort forsøg på at skelne mellem religion som en privat sag og religion som en integreret del og bærer af samfundets kulturelle aspekter. Og det på trods af, at store dele af den klassiske litteratur, billedkunst, musik mm. er uforståelig uden kendskab til den ortodokse religion. Paradoksalt nok gælder det ligeledes store dele af sovjetkulturen. Samt ikke mindst nutidens russiske kultur.

Thomas Petersen
Univ.lektor emer.
Bøgebakken 69, Stevnstrup
8870 Langå